

*Херсонський державний університет,
pilipenko11@ua*

**ПАРАМЕТРИЗАЦІЯ ГЕОПРОСТОРУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ ЗА ОЗНАКАМИ ЦЕНТР-
ПЕРИФЕРІЯ**

Природна, соціально-економічна, етно-культурна неоднорідність геопростору, яка є найбільш поширеним предметом географічних досліджень описується різними моделями, концепціями, теоріями, серед яких концепція «центр - периферія» є, як правило, найбільш універсальною, бо дозволяє визначити системно-структурні, динамічні, функціональні аспекти виникнення і підтримання геопросторової неоднорідності. Саме тому, на наш погляд, визначення гносеологічних аспектів дослідження систем «центр - периферія» в контексті ідей геопросторової парадигми є актуальним.

Авторське розуміння концепту периферії дозволяє визначити цей таксон як частину суспільного простору, в межах якого швидкість суспільно-географічних процесів мінімальна або їх вектор не співпадає з вектором розвитку ядер суспільного життя. Додамо, що до таких ядер відносяться перш за все великі та середні міста. Натомість, суспільно- географічний центр розуміється як частина суспільно-географічного регіону, яка має функціональні зв'язки зі своєю базою розвитку (перш за все, периферією) і, на відміну від інших частин регіону, виділяється суспільною атрактивністю, високою концентрацією суспільних процесів і явищ, які постійно ускладнюються. Крім того, важливою властивістю центру є відповідність його ознак спеціалізованим відрізняючим рисам (ознакам) геотаксонів або геосистем об'єктивного або суб'єктивного характеру.

Суспільно-географічний аналіз взаємозв'язків між центром і периферією дозволив відзначити наступне:

1. Центр формується під впливом сукупної взаємодії низки різнопланових факторів, виключно унікальних для кожної окремої території і

сфери діяльності.

2. Як правило, існує тільки один (у конкретних соціально- економічних умовах) локалітет, де реалізація суспільних властивостей центра проявить себе максимально. Такий локалітет за умови поширення в його межах властивостей центру і є периферією відповідного центру. Такий принцип формування периферій можемо охарактеризувати як принцип «унікальності місця».

3. Наступна реалізація цього принципу на різних ієрархічних рівнях (макро, мезо- і мікрорівні) призводить до вибору «практичного» локалітету, який, безумовно, прагне до заняття частини геопростору, максимально можливої за площею (знову підкреслимо – у специфічному природно-екологічному, соціально-економічному середовищі).

Стверджуючи ідею про універсальність територіальної організації суспільства як дуалістичної системи, слід акцентувати увагу на мінливість статусу територій, елементів геопростору в системі ЦП при збільшенні або зменшенні масштабності дослідження. Так, адміністративна одиниця може бути Центром геосистеми низового рангу. В той же час, серед адміністративних одиниць вищого ієрархічного рівня бути Периферією надсистеми.

Питання делімітації та параметризації суспільно-географічних периферій можна розробляти, базуючись перш за все на положенні, що головними відмінами суспільно-географічних центрів та периферії є різниці у кількісних характеристиках суспільно-географічних процесів. З таких позицій, до основних орієнтирів розмежування центру та периферії ми відносимо:

1) показники формування чисельності населення і, перш за все, показник сальдо міграцій;

2) характерні риси розселення населення (співвідношення міського та сільського населення, людність поселень тощо);

3) загальний рівень розвитку і територіальної концентрації соціально-економічної діяльності;

4) рівень розвитку інфраструктури і соціальне забезпечення населення.

Зауважимо, що найбільш інформативним критерієм розмежування центру та периферії ми вважаємо саме показник сальдо міграцій. Такий вибір пояснюється розумінням, що міграції в їх сучасному вигляді (економічні за суттю) є «відповіддю» на рівень розвитку тієї чи іншої території. Відповідно, центри майже завжди мають позитивне сальдо міграцій, а периферія – від'ємне (не стільки у абсолютних, скільки у порівняльних значеннях). Інші зазначені орієнтири по суті є факторами, які визначають привабливість території та рівень міграційної активності населення

Обласний склад регіону дослідження – Одеська, Миколаївська, Херсонські області та їх сусіди-Вінницька, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька області. Незважаючи на те, що АР Крим у більшості схем регіоналізації України, поряд з Миколаївською, Одеською та Херсонською областями, як правило, входить до одного таксону (Причорноморський або Південний економічний/суспільно-географічний район), в нашій роботі він виключений з регіону дослідження. Такий підхід пояснюється своєрідністю цієї адміністративно-територіальної одиниці України, особливо її географічним напівострівним положенням. Значна транспортно-географічна ізоляваність АР Крим створює специфічний тип комунікацій з материковою частиною України. Фактично, можна казати про зниження комунікативності материкової частини України з АР Крим.

Результати делімітації і локалізації адміністративно-територіальних одиниць регіону дослідження представлені в таблицях 1 та 2

Таблиця 1. Локалізація адміністративних одиниць регіону дослідження за ознаками Центр-периферія

Область	Адміністративні одиниці що входять до складу			
	Центру	Напів периферії	Периферії з перехідними ознаками	Периферії
Вінницька	Вінниця, Жмеринка, Ладизин, Могилів-	Козятин, Вінницький, Гайсінський, Тиврійський	Барський, Бершадський, Іллінецький, Калинівський, Козятинський,	Жмеринський, Мурованокури- ловецький, Оратівський,

	Подільський, Хмельник		Крижопільський, Липовецький, Літинський, Могилів-Подільський, Немирівський, Погребищенський, Томашпільський, Тростянецький, Тульчинський, Шаргородський	Піщанський, Теплицький, Хмельницький, Чернівецький Чечельницький, Ямпільський
Дніпропет- ровська	Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Кривий Ріг, Новомосковськ, Павлоград, Першотравенськ, Тернівка, Дніпропетровськ ий, Новомосковський	Вільногірськ, Жовті Води, Марганець, Нікополь, Орджонікідзе, Синельнікове, Верхньодніпровськ ий, Криворізький, Нікопольський	Апостолівський, Криничанський, Магдалинівський, Павлоградський, Петриківський, Пятихатський, Синельніковський, Солонянський, Софіївський, Царичанський, Широківський	Васильківський, Межівський, Петропавлівський, Покровський, Томаківський, Юріївський
Запорізька	Запоріжжя, Енергодар, Мелітополь,	Бердянськ, Запорізький, Якимівський	Токмак, Вільнянський, Василівський, Куйбишевський, Мелітопольський,	Бердянський, великобілозерський, Веселівський, Гуляйпільський, Кам'яно-

			Михайловський, Оріхівський, Пологівський, Приморський,	Дніпровський, Новомиколаївський, Приазовський, Розівський, Токмацький, Чернігівський
Кіровоградська	Кіровоград, Світловодськ, Кіровоградський,	Знам'янка, Олександрія, Долинський,	Бобринецький, Гайворонський, Голованівський, Маловисківський, Новгородківський, Новоукраїнський, Олександрійський, Петрівський	Вільшанський, Добровеличковський, Знам'янський, Компаніївський, Новоархангельський, Новомиргородський, Олександрівський, Онуфріївський, Світловодський, Ульяновський, Устинівський
Миколаївська	Миколаїв, Южноукраїнськ,	Вознесенськ. Очаків, Первомайськ, Березанський, Жовтневий, Очаківський	Арбузинський, Баштанський, Березнегуватський, Вознесенський, Врадіївський, Миколаївський, Новобузький, Новоодеський	Братський, Веселинівський, Доманівський, Єланецький, Казанківський, Кривоозерський Первомайський, Снігурівський
Одеська	Одеса, Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Іллічовськ, Котовськ, Теплодар Южне, Біляївський,	Роздільнянський	Білгород-Дністровський, Березівський, Ізмаїльський, Кілійський, Ренівський, Татарбунарський, Ширяївський	Ананьївський, Арцизьський, Балтський, Болградський, Великомихайлівський, Іванівський, Кодимський, Котовський,

	Комінтерновський, Овідіопольський			Красноокнянський, Любашівський, Миколаївський, Савранський, Саратський, Гарутинський, Фрунзівський
Херсонська	Херсон, Каховка, Нова Каховка, Скадовський, Цюрупинський.	Білозерський, Генічеський, Голопристанський	Бериславський, Великопетиський Каланчацький, Каховський, Нововоронцовський, Новотроїцький, Чаплинський	Великоолександрівський, Верхньорогачицький, Високопільський Горностаївський, Іванівський Нижньосірогозький

Таблиця 2. Просторовий та демографічний потенціал елементів геопростору регіону дослідження в системі «Центр – Периферія»

Область	Елементи геопростору	Частка площі області	Частка населення області	Середній ранг елемента
Вінницька	Центр	0,98%	28,78%	14
	Напівпериферія	10,99%	12,36%	53
	Периферія з перехідними ознаками	59,31%	42,08%	105
	Периферія	28,71%	16,77%	164
	Периферія разом	88,02%	58,86%	127
Дніпропетровська	Центр	14,07%	69,54%	23
	Напівпериферія	14,91%	13,75%	52
	Периферія з перехідними ознаками	48,70%	11,66%	96
	Периферія	22,33%	5,05%	159
	Периферія разом	71,02%	16,71%	118
Запорізька	Центр	1,40%	54,34%	18
	Напівпериферія	12,44%	11,62%	52
	Периферія з перехідними ознаками	42,13%	21,18%	93
	Периферія	44,04%	13,02%	170
	Периферія разом	86,17%	34,20%	133
	Центр	7,07%	32,81%	25
	Напівпериферія	5,61%	15,63%	54

Кіровоградська	Периферія з перехідними ознаками	41,02%	26,61%	98
	Периферія	46,30%	24,95%	162
	Периферія разом	87,33%	51,56%	135
Миколаївська	Центр	1,15%	44,86%	5
	Напівпериферія	17,93%	17,80%	49
	Периферія з перехідними ознаками	41,58%	19,57%	92
	Периферія	39,34%	17,77%	173
	Периферія разом	80,92%	37,34%	133
Одеська	Центр	12,34%	62,70%	19
	Напівпериферія	4,11%	2,37%	57
	Периферія з перехідними ознаками	30,47%	13,11%	97
	Периферія	53,08%	21,82%	162
	Периферія разом	83,55%	34,93%	141
Херсонська	Центр	13,67%	52,10%	20
	Напівпериферія	27,94%	17,26%	52
	Периферія з перехідними ознаками	35,53%	20,63%	110
	Периферія	22,85%	10,02%	157
	Периферія разом	58,38%	30,65%	132

Просторовий аналіз демонструє стійкість негативних суспільних явищ (від'ємне сальдо міграцій та сильне скорочення чисельності населення, низька середньомісячна зарплата) виділених за наведеним підходом периферій. АТО з низькими рейтинговими показниками суспільного розвитку в більшості випадків потрапляють в суспільний «вакуум», в руральну територію або «безміську зону». Це створює необхідність врахування цих фактів при створення нових схем адміністративно-територіального поділу, при розробці програм соціально-економічного розвитку регіонів та їх територій.

Література

1. Pylypenko I. Center-periphery relations and connections: regional dimension / Ihor Pylypenko // Київський географічний щорічник. Науковий збірник. – Вип. 8. – 2013. – К.: КВ УГТ, 2013. – с. 66-71
2. Пилипенко І.О. Суспільно-географічна периферія Запорізького та Херсонського пограниччя // Розвиток географічної думки на півдні України : проблеми і пошуки: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 27-28 вересня 2006 р., Мелітополь / М-во освіти і науки, Мелітопольський держ. пед. ун-т. – Мелітополь : Вид-во “Мелітополь”, 2006. – С. 126-129.
3. Пилипенко І. О. Історичні аспекти становлення та розвитку концепції «центр – периферія» / І. О. Пилипенко // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського. Серія : Географія. – Вінниця, 2008. – Вип. 15. – С.103-107.

